

ИНА ХРИСТОВА

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

✉ ina207@abv.bg

АСПЕКТИ НА РЕЦЕПЦИЯТА НА БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА В ХЪРВАТИЯ СЛЕД 1989 Г.

Анотация

Статията разглежда преводната и критическа рецепция на българската литература в Хърватия в периода след 1989 г. Предмет на анализ са жанровият състав на преводната продукция, рецепционните избори, начините на представяне на българската литература в хърватска културна среда. Наблюденията са осъществени както върху корпуса от преведени български книги, така и върху публикациите на преводи в печатните и електронни медии. Стига се до извода, че рецепцията на българската литература в Хърватия през разглеждания период е фрагментарна и несистемна, като през последното десетилетие се наблюдава известно динамизиране на рецепционния процес.

Ключови думи: преводна рецепция, критическа рецепция, българска литература, рецепционни избори, рецепционен модел

Целта на настоящата статия е да представи обзорен преглед и анализ на рецепцията на българската литература в Хърватия след 1989 г., като открие водещите тенденции в рецепционния процес и очертае ключовите рецепционни нагласи, които участват в конструирането на образа на българската литература. Тъй като споделя схващането, че наличието на широк общокултурен контекст е определящо условие за пълноценна литературна рецепция, настоящият текст ще се насочи и към онези аспекти и форми на общокултурния, академичен и научен обмен, които участват в конструирането на този контекст и същевременно работят за превръщането на взаимната литературна рецепция в реално поле на межкултурното общуване.

За изготвянето на тази статия съм задължена на Елена Христова (Дараданова), която има решаваща роля за събирането на библиографията за преводната и критическа рецепция на българската литература в Хърватия в рамките на екипната ни работа по проекта „Рецепция на славянските литератури в България и на българската литература в съответните славянски страни“. <https://litreception.wordpress.com> (достъп: 28.10. 2018)

Българо-хърватските културни отношения след 1989 г. се развиват в условия на криза на традиционните връзки в южнославянския културен и литературен кръг и постепенно формиране на нов модел на двустранни литературни и културни отношения. Динамиката на традицията и промяна е определяща за целия период, като търсенето на баланс между съхраняването и възобновяването на традициите в културното общуване и неизбежните иновации се налага като водеща тенденция още от края на 90-те години на XX в. Периодизацията на взаимната рецепция на българската и хърватската литература след 1989 г. е сходна с тази на останалите славянски литератури в България и на българската литература в съответните славянски страни. Повечето изследвания¹, посветени на тази проблематика, посочват открояването на два етапа: 90-те години на XX в. са период на дисконтинуитет и стагнация; първото десетилетие на XXI в. бележи активиране на рецепцията и формиране на нови рецепционни модели.

Обществено-политическата събитийност е основен фактор за стагнацията в межкултурния и междулитературния обмен през 90-те години на XX в. Рецепционният процес е сложен и затруднен заради интензивното езиково-културно сегментиране на бившето югославско пространство и протичащите в хърватската социокултурна среда процеси на предефиниране на идентичностните нагласи и преоценностяване на културните съседства и межкултурните отношения. Нагласата за себеразпознаване през принадлежността към Средна / Централна Европа е придружена от прокарването на демаркационни линии не само спрямо сръбската литература и култура, но и спрямо традиционната южнославянска общност (вж. [7]: 609–618). Именно в този контекст се разгръща придобилият широка известност дебат между двама авторитетни хърватски интелектуалци и литературни критици – Станко Ласич и Игор Мандич, познат в публичното пространство като „българския въпрос на хърватската култура“ (вж [8]: 228–235). Дебатът започва като частна кореспонденция между двамата автори, в която те обсъждат хърватско-сръбските литературни връзки и позициите си по отношение на сръбската литература. След публикуването на писмата в културния двуседмичник „*Vijenac*“ през 1997 г. дискусията прераста в полемика, в която се включват представители както на хърватския, така и на сръбския интелектуален елит. В реториката на Ласич българската литература е мислена и положена като фигура на отсъствието и еталон за посредствеността на южнославянските / балкански литератури, които са лишени от собствена индивидуалност и унифицирани по линия на духовната недостатъчност: „... ако в българската, т.е. сръбската, македонската литература се случи нещо, което се издига над посредствеността на тези

¹ Тук визирам изследванията на Ани Бурова ([1]: 416), ([2]: 220) и Славя Димитрова ([4]: 422).

литератури ..., аз първи ще съм готов да го прочета. Но по начало сръбската (българската) литература е само една от малките европейски литератури, за които не виждам особени основания да бъдат вписани ... в онази сфера, в която литературата се идентифицира с високите духовни преживявания.“ (цит. по [8]: 230). Всъщност, във фокуса на негативизма на Ласич е сръбската литература; търсеният ефект е произвеждането на внушение за *българския статус* на сръбската литература (сръбските автори според Ласич са „най-големите българи“) и съответно за превъзходството и категоричното оразличаване на хърватската литература от балканските ѝ съседи. Игор Мандич противопоставя на Ласич едно различно виждане за културна близост и литературен обмен, основани на общото наследство и споделения опит в настоящето.

Полемиката Ласич – Мандич отразява преди всичко определени аспекти на хърватската културна авторефлексия. Тя е ясен симптом за неизбежната идеологизация на мисленето и говоренето за литературата в периодите на радикална обществено-политическата събитийност. Знакова е за идентичностните кризи, предизвикани от Югославието, и илюстративна за доминиращите през 90-те политики на културен национализъм, които в хърватския случай означават отказ от общото южнославянско и балканско наследство, себезатваряне и изолация от традиционни културни съседства и интензивно набавяне на аргументи за собствената европейска културна идентичност. Що се отнася до конструирания образ на българската литература, той е идеологически манипулативен и провокативен. В хърватската критическа рецепция на българската литература метафората, конструирана от Станко Ласич, присъства като общо място – но не на позоваването, а на апострофирането и отгласването в посоките на опровергаване, ревизия и реабилитация на представата за българската литература. Същевременно, четена извън идеологическите конотации, полемиката Ласич – Мандич изговаря устойчиви елементи на представата за българската литература – вписването ѝ в т. нар. малки литератури и припознаването ѝ през принадлежността към балканското културно пространство, стереотипно мислено като поприще на провинциализма и културната атракция. В процеса на динамизиране на българо-хърватското межкултурно и междулитературно общуване постепенно се проявява една друга тенденция, която, без да е всеобхватна, е достатъчно видима в определени сегменти на хърватското културно поле – на преосмисляне на нагласите към българската литература и в известен смисъл към балканските културни съседства.

90-те години на XX в. са период не само на прекъсване на културните връзки, но и на инициране на нови културни политики, насочени както към утвърждаването на собствената национална идентичност и ценности, така и към стимулирането на межкултурната комуникация. Установяването на дипломатически отношения между новосъздадената независима хърватска държава и България през 1992 г. е послед-

вано от активизиране на двустранните връзки в областта на науката, културата и образованието. За изключително сложния, нееднозначен характер на ситуацията през 90-те свидетелства фактът, че през същата 1997 г., когато се разгръща полемиката между Станко Ласич и Игор Мандич, е сключена Двустранна спогодба за научно сътрудничество и обмен между Българската академия на науките и Хърватската академия на науките и изкуствата. В рамките на този договор са инициирани два научни проекта, фокусирани върху българо-хърватските отношения, и са организирани редица съвместни научни конференции с издадени сборници, които очертават актуални тенденции във взаимната академична рецепция.

Установяването на подобно сътрудничество е важен симптом за преодоляването на кризата на южнославянските компаративни изследвания от началото на 90-те (вж. [9]) и за възстановяването на интереса към традиционните връзки в рамките на южнославянския литературен и културен кръг. От друга страна, самият начин, по който са формулирани проектните теми – „Българи и хървати в Югоизточна Европа от VII до XX век“ (ръководител от българска страна Светлозар Елдъров) и „Приносът на интелектуалните и духовни елити в България и Хърватия за езиковото и културното многообразие на Европа“ (ръководител от българска страна Антоанета Балчева), е показателен за една от най-актуалните посоки на преосмисляне на двустранните отношения – чрез търсенето на баланса между полагането им в специфично регионалния контекст и в общоевропейските културни процеси.

Макар и строго научно профилирани, тези проекти са част от взаимната рецепция на двете култури. Най-важният ефект от тяхната реализация за развитието на литературната рецепция е създаването на широк контекст на рецепционните процеси. В това отношение като особено продуктивни се открояват две от публикациите в издадените по проектите сборници: обзорната статия „Българско-хърватската литературна взаимност“ на Ганчо Савов ([5]: 11–20), която проследява българо-хърватските литературни и културни контакти от тяхното възникване до наши дни, и библиографският труд на хърватския учен Стийепан Сучич „България и българите в хърватската книга през вековете“ ([11]: 135–190), който се превръща в ресурс, база и стимул за академични и културни инициативи. Трудът на Сучич е в основата на една от най-важните прояви на българо-хърватското културно сътрудничество след 1989 г. – изложбата „Език свещен на моите деди: хърватско-български паралели“² (октомври 2015 – Загреб; март 2017 – София), която представя присъствието на България и българите в

² Организатори на изложбата са Националната и университетска библиотека в Загреб, Посолството на Република България в Хърватия, Посолството на Република Хърватия в България, Хърватско-българското сдружение в Загреб и Хърватско-българското сдружение „Йосип Щросмайер“.

хърватската книга в периода от Средновековието до днес. Концептуално ядро на изложбата е документалната реконструкция на континуитета на българо-хърватските културни отношения и онагледяването на тяхното многообразие. Наред с проследяването на българската тема в средновековната и възрожденската книжнина, в хърватската периодика и в творчеството на хърватските писатели, изложбата представя богатството на българо-хърватските музикални и театрални връзки, както и контактите в сферата на изобразителното изкуство.

През 2016 г. изложбата гостува в различни градове в Хърватия – в Джаково, в къщата музей на Йосип Щросмайер, в Озал, в Пула; през същата година е изготвена и виртуална версия. Широкото ѝ представяне пред хърватската общественост несъмнено допринася за популяризирането на България и българската култура, а медийното отразяване фокусира вниманието на аудиторията върху общото за българи и хървати културно наследство.

Активната дейност по организирането и промотирането на изложбата „Език свещен на моите деди: хърватско-български паралели“ свидетелства за воденето на културна политика, насочена към подкрепата на двустранните културни връзки. Във връзка с това следва да се подчертае водещата роля на хърватската страна в иниципирането и организацията на събитието. Четена през полемиката Ласич – Мандич, изложбата, чийто наслов изговаря Вазовите стихове, е безспорен аргумент в защита на позицията на Мандич и важен знак на стратегията за интегриране на сътрудничеството с балканските съседи в динамиката на хърватското културно поле. В общокултурния план на това сътрудничество като доминантни теми се налагат културното наследство и културната памет, както и континуитетът на българо-хърватските връзки през вековете. Свидетелство за това е и последното гостуване на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ на Националната и университетска библиотека в Загреб в рамките на изложбата *Books, directions, audiences* (юли 2018), на която са представени експонати от три отдела на българската национална библиотека – *Ръкописи и старопечатни книги*; *Ориенталски сбирки* и *Български исторически архиви*. Разбира се, подобно профилиране на културния интерес и обмен е свързано и с европейските културни приоритети; гостуването на Националната библиотека в Загреб става в контекста на инициативата *Европейска година на културното наследство*.

Междукултурният обмен, насочен към провокирането на взаимен интерес към общото културно наследство, формира един от най-представителните и институционално подкрепяни и поддържани аспекти на българо-хърватските културни взаимоотношения. В друга посока се развива междулитературният обмен в разглеждания период – още от средата на 90-те г. на XX в. взаимната рецепция показва устойчива ориентация към съвременната и актуална литературна продукция.

Преводи на класически творби не липсват, но те не се налагат като доминанта и не са определящи за формираните рецепционни модели.

В началото на периода българо-хърватският литературен обмен е силно редуциран. За българската литература последното десетилетие на XX в. е период на крайно ограничена преводна и критическа рецепция в Хърватия, която се свежда до публикации в специализирани периодични издания. Наблюденията върху преводите в периодиката насочват Елена Дараданова към извода, че „репрезентативна функция в хърватска среда през втората половина на 90-те поема основно българската поезия“ ([3]). От този период следва да се отбележи тематичният блок „Китка българска поезия“ в сп. „Hrvatsko slovo“ (11/1999) в превод на Иво Балентович, който представя един доста разнопосочен подбор на класически текстове на българската лирика от XX в. Проникването съответно на хърватската литература в България през 90-те е изцяло доминирано от творчеството на Дубравка Угрешич, а в края на периода се появява и първата преводна книга на Миленко Йергович – сборникът с разкази „Сараевско Марлборо“ (1998).

В периода след 1989 г. в рецепцията на българската литература в Хърватия се откроява като водеща прозата на Георги Господинов, Алек Попов, Емил Андреев, Захари Карабашлиев, Владимир Зарев, Вера Мутафчиева. Очевидно е, че рецепционната селекция е силно ограничена и сведена до имена и творби с вече утвърдено извъннационално значение и относително гарантиран читателски интерес – основен критерий на издателските избори е рентабилността на дадена творба на книжния пазар. Резонно в този смисъл е насочването към творчеството на Георги Господинов, Алек Попов, Емил Андреев, Захари Карабашлиев, които са превеждани на множество чужди езици и формират актуалния литературен износ на съвременната българска литература. Преводите на романи-те на Вера Мутафчиева очертават един по-различен рецепционен избор – съзнателно търсен, в отговор на потребностите на приемащата хърватска среда, която през първите десетилетия на новия век показва завишен интерес към литературните тематизации на близкото и далечното минало. Показателни в тази посока са думите на издателя Иван Сршен³, който споделя, че „Случаят Джем“ на Вера Мутафчиева е „откритие“ в резултат на целенасочено търсене в корпуса на европейския исторически роман, фокусиран върху средиземноморска и балканска проблематика.

Анализът на жанровия състав на преводната продукция показва, че романът е категорична жанрова доминанта. Подобна жанрова редукция на рецепцията е обичайна и наложена от логиката на съвременния книжен пазар, в който издателствата отказват да поемат риск с издаването на нерентабилни жанрове дори когато става въпрос за утвърдени

³ Sršen, Iv. O Alkibiadu prvo čitajte Platona, poslije Veru Mutaščijevu. Razgovarala Božena Matijević. // *Večernji list*, 4.11.2016. <http://www.vecernji.hr/knjige/o-alkibijadu-prvo-citajte-platona-potom-veru-mutafcievu-1128382> (достъп: 29.10.2018).

вече имена. И в хърватския контекст, както и в българския, жанровата ограниченост на преведените книги се компенсира от публикации в специализираната периодика – електронна и печатна, и особено от тематичните блокове, които са важен преводен сегмент, тъй като насочват вниманието върху съответната чужда литература и създават фон и контекст на рецепцията на преведените книги.

Преводното представяне на различните жанрове в специализираните издания показва различна рецепционна логика. Селекцията на кратката проза в периодиката в общия случай се ограничава до творби на вече превеждани наложители се имена. След издаването на „Естествен роман“ през 2005 г. разкази на Георги Господинов редовно се публикуват в авторитетни издания като „Zarez“, „Quorum“, „Тема“, „Vijenac“; макар и инцидентно, в тях се появяват творби на Алек Попов, Деян Енев, Емил Андреев. И въпреки че, както отбелязва Елена Дараданова, публикуването на преводи от български език „не винаги е резултат от стратегия на списанията, а на лични контакти между авторите, преводачите и съответния редакционен колектив“ ([3]), присъствието в този тип издания е шанс за позициониране на българската литература в централните зони на хърватското медийно пространство и със сигурност е възможност да се фокусира и поддържа вниманието на една постоянна културна публика.

По-широка е функцията на тематичните блокове⁴, посветени на българската кратка проза. Наред с представянето на творби на вече познати чрез преводни книги български автори, тук се наблюдават и опити за разширяване на читателския хоризонт чрез въвеждането на нови за хърватския читател имена и творби, които представят различни поетики и създават представа за стилового и тематично многообразие на съвременната българска проза.

На фона на крайно недостатъчната рецепция на български поетически книги в Хърватия през разглеждания период като особено важен и значим рецепционен факт се открояват преводите на българска поезия в периодиката и представянето ѝ в тематични блокове и антологии. Повишена активност се наблюдава през 2008–2009 г., когато в периодиката се появяват три тематични блока, посветени на българската литература, два от които – на българската поезия. Селекцията на текстовете в тях е насочена към очертаването на различни сегменти от съвременната българска поезия. Докато сп. „Quorum“ (бр. 5–6, 2008) представя утвърдени още през 90-те имена с акцент върху водещите почерци в българската женска поезия, тематичният блок „Накъдето

⁴ *Suvremena eksperimentalna bugarska proza*. // *Mogućnosti*, 2009, № 7–9, p. 97–108. В подбор и превод на Ксения Маркович са представени текстове на Емануил Видински, Мария Липискова, Мартин Златев, Вана Клечарова, Мария Каро. *Suvremena bugarska kratka priča*. // *Nova Istra*, br. 3–4, 2014. <http://www.dhk-pula.hr/casopis-nova-istra/detaljnije/nova-istra-broj-3-4-2014> (достъп: 29.10.2018). В превод на Ивана Приморац са представени разкази на Кристин Димитрова, Емил Андреев и Деян Енев.

и да се обърнеш, нищо не виждаш и затова виждаш навсякъде: младата българска поезия“ в сп. „Poezija“ (бр. 3, 2009) насочва вниманието на хърватската публика към литературното поколение, дебютирало в края на 90-те и през първото десетилетие на новия век. Подбраните лирически текстове открояват както многообразието от поетически индивидуалности, така и общата и до голяма степен водеща нагласа на българската лирика (а и на българската проза) след 1989 – търсенето в езика, разпадането на установените литературни и поетически езици, дискретното или демонстративно заиграване с традицията.

Важен сегмент в художествената рецепция на всяка една литература са антологийните представяния, които по дефиниция са призвани да конструират цялостни, национално репрезентативни образи на съответната литература. В разглеждания период в Хърватия са издадени три антологии, посветени изцяло на българската литература. Български поетически преводи са включени и в двете издания на „Антология на световната любовна поезия на XX в.“, а съвременна кратка проза е представена в сборник, представящ кратки разкази от югоизточноевропейските литератури и в изданието „Фестивал!; антология на европейския кратък разказ“. Липсата на самостоятелно антологийно представяне на съвременна българска проза особено се откроява на фона на присъствието на подобни антологии в преводната рецепция на българската литература в други славянски страни – Полша, Чехия, Сърбия.

Специално внимание заслужава антологията „Преглед на българската поезия от XIX и XX век“, която е първото по-цялостно представяне на българска поезия в Хърватия. Съставителският подбор, осъществен от Надежда Захариева и Елена Алекова, съчетава диахронния и синхронния подход и литературно-историческия принцип с национално-репрезентативния, очертавайки по този начин историческото развитие на жанра през смяната на литературните направления, стилове и индивидуални поетики. Големите поети класици в общия случай са представени чрез христоматийни, емблематични текстове; що се отнася до избора на поети и творби от втората половина на XX в., стремежът към цялостност често се оказва подчинен на субективната преценка. Личният избор и вкус е неизбежен фактор за който и да е антологичен подбор. В случая обаче няма как да не направи впечатление отсъствието на Константин Павлов, Николай Кънчев, Златомир Златанов, както и на култовите за 90-те години поети около „Литературен вестник“ – Ани Илков и Георги Господинов. Предговорът, чийто автор е Марияна Бийелич, задава рамка за четенето на текстовете, като представя включените в сборника автори от гледна точка на участието им в развойната динамика на българската лирика и същевременно шрихира водещите жанрови тенденции. От гледна точка на рецепционния модел на българската литература много важен момент в предговора е експлицитното формулиране на функцията на антологийния подбор

като „опит за макар и частично наваксване на пропуснатото“ ([6]: 5). Зад тази рецепционна стратегия, иницирана и реализирана в рамките на поредицата „Малка библиотека“ на Съюза на хърватските писатели, стои устойчивият код на възприемане на българската литература през схващането за езиковата и културна близост като база и стимул за междулитературна комуникация, което е отчетливо изговорено и в предговора на изданието: „Когато се сравни спорадичността и недостатъчността на досегашните преводи на българска литература на хърватски език с езиковата и културна близост на двата народа, остава впечатлението, че присъствието на българската литература в хърватския контекст е необичайно малко и крайно недостатъчно“ ([6]: 5).

Продукт на много сходна, но и различна рецепционна нагласа е книгата „Избрано от българската литература“, която, въпреки скромния тираж (150), е едно от знаковите явления в рецепцията на българската литература в Хърватия. Изготвянето на антологийния избор е резултат от сътрудничеството между млади български автори и преподаватели и студенти от специалността „Южнославянски езици и литератури“ към Философския факултет на Загребския университет, а инициатор на проекта, осъществен в партньорство и със Светлозар Желев, гл. редактор на списание „Grant“, е Клубът на студентите по южна славистика – Клуб А-302. Преводаческият екип е съставен изцяло от студенти, а представените текстове са поезия и кратка проза на деветима български творци⁵ от най-младото литературно поколение, чиито дебютни книги се появяват в периода 2012–2014 г. Книгата е представена в София, в НДК, в рамките на Нощта на литературата, 2015 г., и в Загреб на организирания от Клуба по южна славистика *Дни на не/световната литература и култура* през пролетта на 2015 г. – годината на честването на 10 години от създаването на Катедра по български език и литература в Университета в Загреб.

Знаковостта на иницирания от студентите по южна славистика проект се определя от факта, че в неговата концепция, организация и реализация се оглеждат ключови моменти и фактори на хърватската рецепция на българската литература след 1989 г. Откритата през 2005 г. Катедра по българистика постепенно се налага като един от най-важните посредници на българския език, литература и култура и ключов фактор на рецепционния процес, доколкото подготовката на компетентни преводачи е решаващо условие за наличие на качествена преводна рецепция. Преподавателите по български език и литература – Ана Васунг и Марияна Бийелич активно участват в популяризирането на българската литература чрез преводи и критически текстове, а

⁵ *Izbor iz suvremene bugarske književnosti*. Ur. Nikolina Peneva, Antonia Raguž. Prev. studenti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb, Klub studenata južne slavistike A-302, 2014. Представени са текстове на Надежда Дерменджиева, Белослава Димитрова, Зорница Гаркова, Стефан Стефанов, Светослав Тодоров, Тодор Тодоров, Александър Христов, Стоян Ненов, Христо Раянов.

организираното гостуване на авторите в Загреб, подпомогнато от Министерството на културата на Република Хърватия, е едно от свидетелствата за важността на междуличностната комуникация в процеса на рецепцията, както и за трайното фокусиране на рецепционния интерес върху най-новите явления в българската литература.

Същевременно представянето на книгата „Избрано от българската литература“ в рамките на проект, озаглавен „Дни на не/световната литература и култура“, откроява възприемателска нагласа, формирана не върху кода на *близостта (езикова и културна)*, а върху представата за малките литератури – експлицитно изразена и в предговора на изданието. Така, ако предговорът на Марияна Бийелич полага срещу спорадичното присъствие на българската литература в хърватска среда езиково-културната близост като аргумент и стимул за активиране на рецепцията, в предговора на „Избрано...“ близостта не е фактор; българската литература тук фигурира като образец и пример за „т. нар. малки литератури“ ([10]: 8), които по дефиниция са непознати и непопулярни.

За този тип идентификация на българската литература свидетелства и един по-ранен епизод от българо-хърватските литературни отношения – изборът на България за фокусна страна на литературния фестивал „Преглед на малките литератури 2008 – България“, организиран от литературния клуб „Booksa“, който е един от относително активните посредници на българско литературно присъствие в Хърватия. Форумът е изрично ориентиран към млади писатели, които не са преобладаващи в Хърватия; съответно гости от България са Ангел Игов, Емануил Видински, Камелия Спасова, Марин Бодаков, Марица Колчева, Мария Калинова, Мира Душкова, Надежда Радулова, Силвия Томова, Яна Букова. Техни текстове в подбор на Митко Новков и в превод на студенти българисти са публикувани в тематичен блок в сп. „Zarez“ (240, 2008). Освен в Загреб, българските писатели гостуват и в Риека, а организатор на проекта е Ксения Маркович.

Показателно за хърватските нагласи към културните съседства е, че ежегодните издания на фестивала в периода от 2005 до 2014 г. са посвещавани на литературите от региона⁶. Различността на българските нагласи е видима в начина, по който първото издание на Софийския международен литературен фестивал през 2013 г. представя повечето от тези литератури – като „Литературата на Балканите“. Промотирането им в хърватска среда като „малки литератури“ отразява важна тенденция в хърватската културна рефлексия – отказа от мисленето на литературата на езика на близките и далечните съседства и общности и в термините на традиционно схващаните културни идентичности. Отказ, който несъмнено е провокиран от бремето на идеологическите

⁶ Босна и Херцеговина (2005), Словения (2006), Черна гора (2007), Сърбия (2009), Румъния (2010), Прищина (2011), Гърция (2012), Македония (2013), Албания (2014).

и политически конотации. Понятието „малки литератури“ обаче страда от откровен недостиг на идентифициращ потенциал; отнесено към българската (или която и да е друга) литература, то изговаря идентичност, съставена от отсъствия – на познатост и признатост, на пазарен дял и читателски интерес. Вписването му в езика на межкултурното общуване е симптом за освобождаването на литературата от ограничения и обвързаностите с общности и територии; и същевременно, наложилата се употреба на квалификацията „малки литератури“ непрекъснато препотвърждава представата за литературата като строго централизирано поле на йерархии и субординации.

Що се отнася до медийното представяне на българското издание на фестивала, то изглежда фокусирано върху очертаването на индивидуалните присъствия, стилове и поетики и не търси създаването на обобщен образ на българската литература. Подобен подход съответства на синхронния характер на рецепцията, която отразява литературата в процеса на нейното случване, а това определено е една от тенденциите, изразяващи промените в рецепционния процес след 1989 г.

Критическата рецепция на българската литература в Хърватия се свежда до отзиви, съобщения и инцидентни рецензии за новоизлезлите книги, които се публикуват най-често в перифериите на медийното поле – в ежедневници и в специализирани литературни портали и платформи. Някои от текстовете са съсредоточени върху презентацията на конкретни произведения с акцент върху техниките на писане, индивидуалния почерк и стил; в други се наблюдава конструирането на различен тип контексти, в които се очертава обобщен образ на българската литература или се тематизират актуални социокултурни въпроси. С оглед на извеждането на рецепционния модел на българската литература в Хърватия като най-важен се очертава въпросът за възприемателските нагласи и кодове, артикулирани в критическите текстове.

Както вече беше посочено, апостротифирането и оспорването на схващането на Станко Ласич за българската литература е общо място в хърватската оперативна критика. Този критически подход особено се откроява в рецензиите, посветени на „Естествен роман“ на Георги Господинов и „Мисия Лондон“ на Алек Попов⁷. В тях представата за незначителността и малоценността на българската литература е опровергана чрез интерпретацията на конкретните текстове, които легитимират естетическата ѝ ценност и провокират интереса на читателската публика. Но докато рецензията на Божидар Алайбегович, посветена на „Естествен роман“ на Георги Господинов⁸, е фокусирана върху наративните техники и впечатляващите метафикционални заигравания с литературността,

⁷ И двата романа имат широка читателска рецепция и излизат в две издания през периода.

⁸ Alajbegović, B. Georgi Gospodinov: „Prirodni roman“. Profil, 2005. // *Lupiga*, 21.04.2006. <http://lupiga.com/knjige/prirodni-roman/> (достъп: 29.10.2018)

в текстовете на Миленко Йергович и Катарина Лукетич романът на Алек Попов е отправна точка за проблематизирането и иронизирането на актуални нагласи на хърватското културно съзнание. Текстът на Лукетич⁹ представлява своеобразна рекапитулация на т. нар. „български въпрос“ на хърватската култура, в рамките на която авторката очертава неединния и противоречив характер на хърватската социокултурна среда – от една страна е видимо отварянето към бившите югославски и южнославянски литератури, от друга страна е все още осезаем културният изолационизъм, подхранван от чувството за превъзходство над балканските съседи. Четен в този контекст, романът „Мисия Лондон“ на Алек Попов е аргумент за конструирането на една колективна, *ние* позиция и гледна точка, която се изгражда върху трансформирането и предефинирането на езиково-културните съседства в геополитически (и геополитически). От тази гледна точка романът на Попов е видян като „хумористична скица на отношението между свое и чуждо, между Нас и Тях (толкова важно на Балканите) и на начина, по който сънародниците на Попов, както и „ние“, съседите по преход, се държат в чуждия свят“.

Темата за прехода неизбежно присъства в межкултурното и междулитературното общуване в първите десетилетия на новия век и, както посочва Ани Бурова ([2]: 226–227), се налага като един от основните ракурси на интерпретация на българската литература в славянските страни. От гледна точка на спецификата на хърватската социокултурна среда насочването на критическите интерпретации към проблематиките на прехода е важно преди всичко заради актуализацията на категорията „близост“ и вписването ѝ в актуалния критически и културен речник. Реабилитацията на *близостта* като понятие, релевантно за обговарянето на съвременните литературни явления, е тясно свързана с процеса на реинтеграция на общностите от региона, този път мислени и дефинирани не през културно-историческия код на Балканите, а през актуалния за днешната геополитическа ситуация код на Югоизточна Европа. През тази новоконструирана в политическия и културен речник фигура на близостта се възприемат „Митология на прехода“ на Алек Попов и „Разруха“ на Владимир Зарев, представен като роман за българския преход, но и „за промените и индивидуалните съдби в Източна Европа“¹⁰. За същите процеси свидетелства и един специфичен епизод от рецепцията на българската литература в Хърватия – копродукцията „Ko živ, ko mrtav“ (2015), която обединява творби на трима писатели, анонсиран като „автентични автори от Югоизточна Европа“ – хърватина Мате Матешич, сърбина Светислав Басара и българина Христо Бойчев, в единен спекта-

⁹ Luketić, K. Alek Popov: Sofia calling. <https://www.tportal.hr/kultura/clanak/alek-popov-sofia-calling-20110107> (достъп: 29.10.2018)

¹⁰ Pogačnik, J. Čitati Propast ili Kiša u Indiji, ljetno u Berlinu. // *HRT magazin*, 02.06.2016. <http://magazin.hrt.hr/337311/citati-propast-ili-kisa-u-indiji-ljeto-u-berlinu> (достъп: 29.10.2018)

къл, представен на сцената на загребския сатиричен театър „Керемпукх“. Общото между текстовете, създадени специално за проекта, е гротесково-сатиричният разрез на Балканите, видени като свят на политическите утопии и човешките лутания, загуби и пропадания. Иниципирането на подобен проект отразява важни промени в хърватските културни нагласи – високомерното дистанциране от Балканите, характерно за последното десетилетие на XX век, отстъпва място на интереса към балканската тема и балканския културен и исторически опит.

В критическата рецепция на българската литература в Хърватия особено се открояват рецензиите на Миленко Йергович, посветени на „Мисия Лондон“ на Алек Попов, на „Случаят Джем“ на Вера Мутафчиева и на прозата на Георги Господинов. Типична за рецензентския почерк на Йергович е съпоставителната перспектива, която участва в конструирането на различно ориентирани литературни и културни контексти на прочита. Рецензията за „Мисия Лондон“ още със заглавието си „Алек Попов: България хубава наша“¹¹ заявява конструирането на един компактен хърватско-български контекст, в който българският автор е постоянно съпоставян с хърватския писател Анте Томич по линия на хумористично-сатиричната интерпретация на националния свят. Интерпретацията обаче не е насочена към търсенето на сходства на нивото на художествените текстове, а към съпоставителното очертаване на актуални възприемателски нагласи в българската и хърватската литературна среда. Вписан в тази перспектива, романът на Алек Попов се оказва въввлечен в подчертано ироничен рецензентски разказ. Иронията тук е насочена не само към хърватския манталитет, към хърватските комплекси и автостереотипи, но и към проектираните в литературата идеологии на днешното. Колоритната опозиция между затънтеното (имагинерно) село Поскокова Драга¹² и космополитния Лондон е в основата на заиграването с преекспонираната днес опозиция между глобалното и локалното и с клишираната формула за баланс между двете категории като ключ към литературния успех.

Рецензиите за „Случаят Джем“ на Вера Мутафчиева¹³ и за творчеството на Георги Господинов¹⁴ очертават различни модели на вписване в

¹¹ Jergović, M. Alek Popov: Bugarska Lijepa naša. // *Subotnja matineja, Jutarnji list*, 04. 12. 2010. <http://www.jergovic.com/subotnja-matineja/alek-popov-bugarska-lijepa-nasa/> (достъп: 30.10.2018)

„Хубава наша“ в заглавието е препратка към хърватския държавен химн „Lijepa naša“.

¹² Поскокова Драга е централен топос в преведения и на български език роман на Анте Томичич „Чудото в Поскокова Драга“.

¹³ Jergović, M. „Slučaj Džem“, veliki bugarski roman o ubogom osmanskome princu i Europi naših dana. // *jergovic.com*, 23. 04. 2016. <http://www.jergovic.com/subotnja-matineja/slucuj-dzem-veliki-bugarski-roman/> (достъп: 30.10.2018)

¹⁴ Jergović, M. Tranzicija ili nađemo se za četrdeset godina ispred Hotela Bugarska. <https://www.jutarnji.hr/komentari/miljenko-jergovic-tranzicija-ili-nademo-se-za-cetrdeset-godina-ispred-hotela-bugarska/5503855> (достъп: 30.10.2018)

приемащата литературна и културна среда. Конструиранияте сходства и в двата текста излизат от рамките на хърватската литература – романът на Вера Мутафчиева е разгледан на фона на „Прокълнатиот двор“ на Иво Андрич и през литературната близост със сръбския писател Радован Самарджич; почеркът на Георги Господинов е съпоставен с този на Олга Токарчук. Интерпретативният подход на Йергович прави видима една от водещите функции на българските преводи в хърватската социокултурна среда – участието в поредната ревалоризация на собственото културно наследство и отварянето към южнославянското / балканско културно, историческо и цивилизационно пространство. Думите, с които босненско-хърватският писател завършва рецензията на „Случаят Джем“, могат да бъдат четени като изразяващи и обобщаващи присъствието на българската книга в Хърватия: „... когато човек чете Вера Мутафчиева, започва сериозно да мисли, че българската литература би трябвало да стане за него толкова близка, колкото и сръбската. Независимо от езика“.

Наблюденията върху рецепцията на българската литература в Хърватия в периода след 1989 г. насочват към няколко основни извода.

Рецепцията в този период в много по-голяма степен е резултат от индивидуални инициативи, отколкото от политика на промоция на българската литература в Хърватия; във връзка с това тук ще посоча изключителния принос на Ксения Банович, която със своята преводаческа и популяризаторска дейност е ключова фигура в хърватско-българския межкултурен диалог.

Липсата на български културен център в Хърватия (и на хърватски културен център в София) частично се компенсира чрез взаимодействието между различни културни, научни и образователни институции, професионални сдружения и граждански организации; много важна в това отношение е ролята на Загребската университетска българистика, която се утвърди като един от водещите посредници на междулитературния и межкултурен обмен.

Все по-определящи за пълноценния характер на рецепцията са личният контакт и живото общуване между автор, преводач и публика; продуктивно в тази посока е разчупването на познатите практики на промотиране на преводните книги чрез включването на различни художествени и развлекателни инициативи, на които се разчита за осигуряване на реална читателска рецепция.

Рецепцията на българската литература в Хърватия след 1989 г. може да се определи като несистемна и недостатъчна, като през последните години се наблюдава известно динамизиране на рецепционния процес. С присъщата на всяко обобщение условност могат да се формулират два типа вписвания в чуждия езиково-културен контекст – през кода на (преоткритите) културни и геополитически съседства или през тяхното negliжиране и отхвърляне. Подобно раздвоение всъщност отразява вътрешната противоречивост на актуалните тенденции в мисленето за лите-

ратурата: през връзката ѝ с категории като *общност, идентичност, традиция, памет* и като място на събирането и разделянето, на привличането и отблъскването *не* на общности (локални, национални или регионални; на „малките“ или „големите“ езици и култури), а на *имена и творби*.

Литература

- [1] Бурова, А. За една рецептивна асиметрия (Преводна рецепция на българската литература в Чехия и на чешката литература в България през последните две десетилетия). В: *Славистиката и българистиката днес: въпроси, идеи, посоки*. Благоевград, УИ „Неофит Рилски“, 2015, с. 415–420.
- [2] Бурова, А. Процеси и модели на преводната рецепция (Славянските литератури в превод на български език и българската литература в превод на славянски езици след 1989 г.). В: *Славянска филология*. Т. 26. София, АИ „Проф. Марин Дринов“, 2018, с. 219–228.
- [3] Дараданова, Е. Рецепция на българската поезия в Хърватия през XXI век. Литературният канон и съвременната българска поезия в преводаческия избор. In: *Prvi hrvatsko-bugarski slavistički susret. Zbornik radova sa znanstvenog skupa „Suvremeni bugarski jezik i književnost u poredbeno-slavističkom i interdisciplinarnom kontekstu“*. Zagreb, FF-Press, 2018.
- [4] Димитрова, С. Преводът – логики на избора. (Преводна рецепция на словашката литература в България и на българската литература в Словакия след 1989 г.). В: *Славистиката и българистиката днес: въпроси, идеи, посоки*. Благоевград, УИ „Неофит Рилски“, 2015, с. 421–426.
- [5] Савов, Г. Българо-хърватската литературна взаимност. В: *Европа в културното и политическото битие на българи и хървати*. София, БАН, Институт за балканистика с Център по тракология, 2014, с. 11–20.
- [6] Bijelić, M. Predgovor. U: *Pregled bugarske poezije 19. i 20. stoljeća*. Zagreb, Društvo hrvatskih književnika, 2012, p. 5–21.
- [7] Kovač, Zv. Kritička recepcija hrvatske književnosti u južnoslavenskim kulturama. In: *Prvi hrvatski slavistički kongres*. Zagreb, Hrvatsko filološko društvo, 1997, p. 609–618.
- [8] Luketić, K. Bugarsko pitanje hrvatske kulture. In: *Balkan: od geografije do fantazije*. Zagreb, Mostar, Algoritam, 2013, p. 228–235.
- [9] Pantić, M. Da li su danas moguće južnoslovenske komparativne studije. // *Sarajevske sveske*, 2011, № 32/33. <http://sveske.ba/en/broj/3233> (достъп: 28.10.2018)
- [10] Penava, N., Raguž, A. Predgovor. U: *Izbor iz suvremene bugarske književnosti*. Zagreb, Klub studenata južne slavistike A-302, 2014, p. 8–9.
- [11] Sučić, St. Bugarska i Bugari u hrvatskoj knjizi kroz stoljeća: prilog bibliografiji bugarsko-hrvatskih kulturnih veza. В: *Държава, общество и култура на българи и хървати VII–XXI век*. София, ИК „Гутенберг“, 2009, с. 135–190.